

הזיכרונות של חסיין: ילד ערבי בורח מקלקליה

דברים, שאינו מתעקש על פיתרון פוליטי מסויים. רק בנקודה אחת הוא נגלה כהר של עקשנות: תחושת העוול. ויש הרגשה שזה דומה לקרחון: מה שנתגלה לעין הוא רק חלק קטן מן ההר כולו, שבסיסו בתהומות הלא-מורע האישי והלאומי.

מכאן התופעה המזוהה של חסיין, שהוא אדיב אל המראיין הישראלי, משתף עימו פעולה, אינו מגלה שינאה אל מגרשיו, אך נשאר איתן כצור גם תחת שילטון הכובש: היהודים עשו לנו עוול.

היהודים שכאו הנה, שלקחו את ארצנו ואת ארמתנו. שנורשו אותנו והרגו בנו.

היהודים. היהודי. אברהם שבט. גם לשבט יש זיכרונות של עוול. זיכרונות הצרובים בלבו בחומצת הסבל של דורות, המעצבים את כל השקפת עולמו. אבל עוול זה נעשה בידי בני-אירופה, לא בידי ערבים.

יחסו לערבים אינו נובע ממעיינות השינאה, אלא המבוכה. הערבים נראים לו עדיין, גם כיום, כמו שנראו לנו באותו לילה ב-1934, כייצורים משונים, לא-מוכנים.

מה הם רוצים מאיתנו? מדוע הם מתנפלים עלינו? מדוע אינם משלמים עם קיומנו כאן? הרי לא באנו להרע להם!

קנינו את האדמה, אומר נכדו של שבט.

רק 4% של האדמה היתה שייכת ליהודים, והאדם נתן להם את רוב הארץ! אומר חסיין. הוא יכול היה להוסיף, אילו ידע: גם 4% אלה נקנו, ברובם, מידי בעלי-אחוות, ולא מידי הפלאחים שחיו מהם ועליהם.

יבשנו את הביצות, כמו שאומרים, אומר הנכד. (כמו שאומרים, במבוכה כלשהי, כי זה מצלצל כבר כמליצה נבובה, שלא נעים לחזור עליה.)

גירשתם אותנו? משיב חסיין, בפשטות.

ברחנו מן העוול שעשו לנו? אומרת סוגיה שבט.

גבא אותך הרוסי.

לא, אנתנו אטמים בעוול שעשו לנו, אומר חסיין.

זהו התהום האמיתית. היא הזועקת לגשר.

צדק מול צדק

שתי תמונות עומדות לנגד עיני, ברגע זה. האחת של יהודי לא-ציוני, האחת של מנהיג ערבי. אייזק דויטשר, התיסטוריון המארכסיסטי, נתן משל: בריון נכנס לדירתך וזרק אותך מהחלון. אתה נופל על ראשו של אדם שעמד לו לחומו למטה, זמחבל בו. הוא מכה אותך בזעם. אתה מתגונן ומשיב לו מכות נמרצות.

לאמור: הנאצים גרמו לנו עוול. נמלטנו משם לארץ, וכאן גרמנו חבלה לעם אחר, חף מפשע. זהו הרקע לסיכסוך הפראנץ, שני הצדדים צורקים.

אחד מראשי ממשלת לבנון, דומני שהיה זה ריאד אל-צולח, נתן משל אחר: שרד פרץ לבית שלנו וגירש אותנו. אין לנו הכוח לסלק אותו. אבל לעולם לא נכיר בו כבעל החוקי של הבית!

שני המשלים הם פשטניים. אבל הם פחות פשטניים (המשך בעמוד 35)

הזיכרונות של שבט: ילד יהודי בגפו ורשא

כפרים שהטרדנו במשך שבועיים אלה של ראשית מאי, בפעולות הליליות, בצאתנו מגור או מנען.

ילד בין השיחים

הם נפגשו באותו סרט. צילילי שירתו של נהג האוטובוס ושריקת הכדורים. לילה בעמק ולילה ליד רמלה, שבט וחסיין.

את סיפורו של שבט הכרתי. את המבט השחור, הפתאומי, מעיני סוגיה, כשהפליטה את ה"לאו", כמו כדור מלוע אקדה, כשנשאלה אם היה בנה צריך להשתמש, ה"לאו" של אנשי העלייה השלי-שית, שברתו מרוסיה, שנאחו בידים קודחות בביצות של נהלל. (באמת היתה שם ביצה, בנהלל, במקום שעומרים כיום האינקליפטוסים.)

את סיפורו של אשת חסיין לא הכרתי. ואולי אני משקר? אולי ידעתו תמיד, בתת-הכרתי, ולא רציתי לחשוב עליו? אשת שבט היא לאקונית. מילה אחת — "לא!" — המקפלת בתוכה עולם שלם.

עולם של דמויות רבות. אשת חסיין מדברת, כושר-ביטוי בעל עוצמה כבירה, ספרות טהורה. כימעט תנ"ך.

כמה פסקוים — והלילה ההוא, עד כל מור ראותיו, קם לתחייה. השיחים. הילדים. הפחד. הבהלה המטרופת של עוברי-אדמה, שלא לחמו מזה דורות רבים.

הקריאה הנוראה: הם באים. הצו האינסטינקטיבי: לברוח מהמקום שבו הורגים. קולות הכדורים. המון הזאטוטים המבוהלים שאי-אפשר לשאתם על הגב. מה, מה לקחת? היכן הבעל? ריבון העולמים, מה לעשות בזקנים הכושלים?

סיפור אנשי, כמעט ניצחי — כפר בוויאט-נאם הלילה, עיירה יהודית בכל הדורות, כפר גרמני במילחמת שלר שימי-השנה, כפר ליד רמלה כבוא הצלבנים, כפר ישראלי בבוא הלגיון הרומאי, מערות של שבט פרה-היסטורי.

אולם היה משהו מיוחד בסיפורו של אשה זו. הילדים. השיחים. היה נדמה לי שכבר שמעתי שיש סיפור זה, אך לא יכולתי להזכר. עד שיוחד פמילינמקי הזכיר את פרשת הגר. רצתי אז התנ"ך.

ותרא שרה את בן הגר המצרית, אשר ילדה לאברהם, מצחק. ותאמר לאברהם: גרש האמה הזאת ואת בנה, כי לא יירש בן האמה הזאת, עם בני עם יצחק... וישלחה ותלך ותתע במדבר באר-שבע. ויילכו המים מן החמת, ותשלך את הילד תחת אחד השיחים. ותלך ותשב לה מנגד, הרחק ממחוויו קשת, כי אמרה: אלא אראה במות הילד. ותשב מנגד ותשא את קולה ותבך.

ותשלך את הילד תחת אחד השיחים. פיר פור מלפני 3500 שנה. סיפור מלפני 25 שנה. אותו סיפור. כימעט ואמרת: אותו שיה. אותו נער.

צנזורה של פחד

הסרט היה בעל עוצמה ברוטאלית. הוא הנהיח לנו מהלומה על המצת. הוא חשף את הבעייה

היסודית ביותר של הווייתנו הלאומית, את שאלת-היסוד של מצפוננו הקולקטיבי. סרט נדול.

הסלוויה — אותו אמבט של שמן-זית — ניסתה, וכימעט הצליחה, להטביע את השאלה בדישה של מלל. הסרט יכול היה, כמו הטרגדיה היוונית העתיקה — לעזור לנו לעבור קאתארוסיס. שטיפת-דשמה, ולהתמודד בנפש טהורה עם גורל חיינו כאומה בארץ זו.

תחת זאת נשארו כל השאלות כבא מענה. גרוע מזה: הן נשארו בלתי-נשאלות. הצנזורה הגרועה ביותר — זו של הפחד — הקימה מסך ברזל בין השאלות, שהועלה מנכבי תתי-ההכרה, ובין הרחף להביאן על סיפוקן.

לכן לא הוזמנו ערבים, לכן הוכרח המנחה לשקר מעל המסך. לכן כל התרגילים העלובים מסביב למישרד. הפחד גבר. והפחד היה טבעי.

השאלה הראשונה שניקרה, בוודאי, באלפי לבבות היתה: מדוע לא יחזרו חסיין ובני-ביתו לכפרם? נניח שהאדמה חולקה. יושבים עליה אחרים. אבל הכפר עצמו נשאר נטוש. כפי שראינו. ההפוך הקדוש של מדינת ישראל — יורשם של כל המלאכים — גילח אותו מעל פני האדמה.

חסיין יודע שזה ביתו. לעולם לא יתייחס לכך מקום אחר כאז ביתו. לא הוא ולא בניו. מדוע לא יורשו לחזור וזהקים שם את ביתם? הרי ממילא עובד חסיין במדינת-ישראל. ואני שי ארץ-ישראל השלמה מוענים שאין מה לחי שיש מפני קיומו של כימעט ערבי בין 36% או 45% במדינת ישראל!

בעוד דבריו של חסיין, ושירתו של שבט מתנגדים באוזני, הרמתי את השפופרת הצגתי שאלה זו לצוות. היא לא הובאה לשידור. הבירור נחק באיבו.

אנשי הטלוויזיה ראו על הכותל שתי מינים באותיות של אש: ברעם, איקרית. כמו בלשאצר המנוח, נרעדו. הם אטמו את אוזניהם, לכך נשמע את הזעקה — זו הזעקה הבוקעת מתוכנו.

תהום זועקת לגשר

ה ניבט אלינו מעיניו של חסיין, כאשר דיבר אלינו?

שינאה? לא. לא שינאה. משהו יותר עמוק, יותר עקשני, אייה-שלמה.

אייה-שלמה שאינה מולידה מעשים, שאינה קוראת לעלות על מיתרסים. קל לזלזל בייחס זה, מפני שאינו מתבטא בשום דבר מוחשי. אבל מסוכן מאד לזלזל בו. יש בו כוח משלו, כוח שאינו נתון לבעייה למות. כוח המסוגל להחזיק מעמד במשך דורות, לעבור מאב לבן ולנכד ולננין.

אייה-שלמה זו אינה מתייחסת למשהו ספי ציוני. היא מתייחסת לעוול. חסיין — ומיניו — החופיינים האחרים — אינם משלמים עם מה שנראה להם כעוול מיפצתי, נורא, חרישעמי, שנעשה להם.

היה נראה בסרט כאילו הוא מוכן לוותר על הרבה